

تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران

امین فرجی‌ملائی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، ایران*
آزاده عظیمی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، از دانشگاه تربیت معلم، تهران، ایران
کرامت‌اله زیاری: استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، ایران

چکیده

شهر به عنوان بستر زیست انسان شهرنشین، نیازمند تامین استانداردهایی است که در یک نگاه می‌توان آن را استانداردهای کیفیت زندگی نامید. کیفیت زندگی در واقع مفهومی چندبعدی و پیچیده است که از سوی متفکران علوم شهری و سایر اندیشمندان علوم مختلف مطرح و مورد پژوهش قرار گرفته است. برای سنجش کیفیت زندگی از روش‌های مختلفی در سطوح جغرافیایی مختلفی استفاده می‌کنند که یکی از این روش‌ها روش موريس است. در این مقاله، هدف بررسی نواحی مختلف شهری ایران بر اساس شاخص‌های تعریف شده در رابطه با کیفیت زندگی است. روش این تحقیق، از انواع روش‌های توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی است. حجم نمونه مورد مطالعه در این پژوهش شامل ۲۵۳ ناحیه شهری است. برای بررسی و تحلیل ابعاد کیفیت زندگی از آمارها و اطلاعات موجود در مرکز آمار ایران استفاده شده است. فرایند محاسبات در این مقاله بر اساس الگوی موريس است. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در این مقاله، می‌توان دریافت که نواحی مختلف شهری ایران دارای شکاف بارزی از منظر شاخص‌های کیفیت زندگی شهری است. از ۲۵۳ شهر مورد بررسی تنها ۲۴ شهر؛ یعنی ۹.۵ درصد در سطح برخوردار قرار دارند. نزدیک به ۵۰ درصد از نواحی شهری مورد مطالعه به عنوان نواحی محروم هستند. تهران به عنوان یک ناحیه شهری ناهمگن خود را از سایر نواحی شهری مجزا ساخته است.

واژه‌های کلیدی: کیفیت زندگی، الگوی موريس، محرومیت، برخورداری، نواحی شهری ایران

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مساله

بحث کیفیت زندگی به تازگی در ادبیات توسعه پایدار و برنامه‌ریزی توسعه اجتماعی و مباحث اقتصاد نوین مطرح شده و جایگاه ویژه‌ای یافته است و دولت‌ها در سطح ملی و محلی و نیز موسسات متعددی بر روی سنجش و شاخص‌سازی آن کار می‌کنند (خوارزمی، ۱۳۸۷). چنین امری به تغییر پارادایم توسعه منجر گردیده است. یکی از مظاهر عمده تغییر مفهوم توسعه، تحولی است که در نحوه نگرش سازمان ملل متحد و نهادهای وابسته به آن در طول دو دهه اخیر نسبت به این مفهوم بوجود آمده است. در واقع سازمان ملل متحد از الگوی جدیدی برای توسعه حمایت می‌کند که فراتر از توسعه اقتصاد به توسعه پایدار نظر دارد (مهدی زاده و همکاران، ۱۳۸۵: ۴۵). با آغاز دهه ۱۹۸۰ نگرش‌های نوینی با عناوین شاخص پایداری رفاه اقتصادی (ISEW)^۱ و شاخص فیزیکی کیفیت زندگی (PQLI)^۲ مطرح گردید. شاخص پایداری رفاه اقتصادی می‌کوشد تا تولید ناخالص ملی را با کسر تمام هزینه‌های محیطی و اجتماعی که در نتیجه باز تولید در آمد ملی ایجاد می‌شود، محاسبه کند (Henderson et al, 2000). شاخص‌های فیزیکی کیفیت زندگی به سنجش مرگ‌ومیر نوزادان، میزان سواد و امید به زندگی به عنوان معیارهای سنجش بهزیستی و رفاه، می‌پردازند (Ekins and Max, 1992). سازمان ملل برای رتبه‌بندی سلامت کشورها بر اساس شاخص توسعه انسانی، شاخص پایداری رفاه اقتصادی را با شاخص فیزیکی کیفیت زندگی ترکیب

نموده است (Preuss and Vemuri, 2004). موریس قدرت خرید، سطح سواد، امید به زندگی را بررسی می‌کند که تنها مربوط به بررسی رفاه اقتصادی نیست. بر این اساس، رویکرد مطرح شده از سوی برنامه توسعه سازمان ملل متحد، به عنوان رویکردی جدید در سنجش میزان برخورداری و محرومیت نواحی و مردم ساکن در آن است.

۱-۲- اهمیت و ضرورت موضوع

در گزارش برنامه توسعه سازمان ملل متحد، با عنوان گزارش توسعه انسانی در سال ۱۹۹۴ با توجه به نیازهای همه مردم جهان و از جمله، تامین امنیت اقتصادی و اجتماعی جوامع انسانی، در پرداختن به چالش فزاینده امنیت انسانی، مردم را در کانون توسعه قرار می‌دهد، و رشد اقتصادی را نه به عنوان یک هدف، بلکه به مثابه وسیله تلقی می‌کند، و توسعه انسانی پایدار را توسعه‌ای می‌داند طرفدار مردم، طرفدار ایجاد شغل و سازگار با طبیعت (معمار زاده، ۱۳۷۴: ۶).

در مباحث جدید توسعه پایدار، تاکید عمده بر توسعه انسانی است که این مهم جز از راه سیاست‌گذاری‌های مبتنی بر مباحث مربوط به تخصیص کار آمدتر منابع - که خود از مباحث عمده عدالت اجتماعی است - امکان‌پذیر نیست (مرصوصی: ۱۳۸۳: ۲۵). در نتیجه، طی دهه‌های اخیر اکثر برنامه‌ریزان بر ایجاد رفاه اجتماعی و بهبود استانداردهای زندگی پافشاری می‌کنند. در نتیجه مسأله‌ای که برنامه‌ریزان و سیاستگذاران با آن مواجه می‌شوند، این است که چگونه می‌توان منافع اجتماعی مردم را بدون عقب نگه داشتن رشد اقتصادی تامین کرد؟ (جباری، ۱۳۸۱:

^۱ Index of Sustainable Economic Welfare

^۲ physical Quality of life Index.

۱-۴- سوابق مطالعاتی

محققان گرایش‌های مختلف عملی کیفیت زندگی را از دهه ۱۹۳۰ مطالعه نموده‌اند. هر یک از این محققان درصدد بوده‌اند که نواحی مختلف جغرافیایی مانند شهرها، ایالت‌ها و ملت‌ها را براساس شاخص‌های کیفیت زندگی که خود طراحی کرده‌اند، مطالعه کنند (Wish, 1986). درکنار این دسته از محققان، سازمان‌های بین‌المللی مانند WHO, UN, UNDP هر یک سنجه‌های مورد نظر خود را در رابطه با کیفیت زندگی ارائه داده‌اند. تا به حال، علوم رایج موفق نشده‌اند رویکردی ترکیبی را که بتواند ابعاد متعدد شاخص‌های فیزیکی، فضایی و اجتماعی را ارزیابی کند، طراحی کنند (van Kamp et al, 2003). مطالعاتی که اخیراً در ادبیات مربوط به کیفیت زندگی صورت گرفته، بیانگر این است که چهارچوب مفهومی خاصی در ارتباط با رضایتمندی و هر سیستم طراحی شده برای سنجش کیفیت محیطی و یا ابعاد مرتبط و روندهای آنها وجود ندارد (van Kamp et al, 2003).

با توجه به گستره وسیع زمینه مطالعاتی در زمینه کیفیت زندگی، می‌توان به مطالعات اجتماعی از کیفیت زندگی (Wang et al, 2010 & J. Mason et al, 2010)، (Davidson-Arad and Kaznelson, 2010)، مطالعات اقتصادی (Wong, 2001 & Whitehead et al, 2006 & S. Williams and C. Jobses, 1990)،

بهداشتی و پزشکی (E.M. de Hollander and A.M. Staatsen, 2003 & J. ROGERSON, 1995 & Habib et al, 2009 & Lercher, 2003 & Ryashchenko and Gukalova, 2010)، مطالعات محیطی (Godefroid, 2001 & M.J. Geelen et al, 2006 & Moser, 2009 & S. Westaway, 2009)، و

۵۵). با توجه به رشد فزاینده نابرابری در شهرها، به کارگیری الگویی بهینه در جهت برنامه‌ریزی عدالت-محور ضرورتی بنیادین و اساسی است. با توجه به رویکرد جامعه‌نگر نهفته در مباحث کیفیت زندگی، تحلیل و بررسی آن در کشورهای عقب مانده و درحال توسعه، نقش اصلی را در برنامه‌ریزی جامع‌نگر دارد. کشور ایران که از یک جغرافیایی ناهمسان در ارتباط با توسعه‌یافتگی تشکیل شده است، درحال شکل‌دهی به الگویی است که به شدت از گسست فضایی توسعه پیروی می‌کند. ظهور ماکروسفالی (بزرگ سری) چون تهران و به تبعیت از آن کلانشهرهایی، چون: اصفهان، مشهد، شیراز، تبریز، قم و اهواز، به شدت سطوح برخورداری را در سطح کشور ناهمسان نموده است. لذا ارائه طرحی روشن و رتبه‌بندی صحیح از میزان برخورداری نواحی شهری از اهمیت بالایی برخوردار است.

۱-۳- اهداف مقاله

در مجموع، هدف مقاله عبارت است از تحلیل و بررسی ابعاد کیفیت زندگی شهری در نواحی شهری ایران و ترسیم شمایی از سطوح برخورداری هر یک از نواحی. تبیین سطوح محرومیت نواحی مختلف شهری می‌تواند در تعیین الویت‌های برنامه‌ریزی نقشی اساسی داشته باشد. در کنار هدف اصلی مقاله اهداف فرعی دیگری مدنظرند که عبارتند از:

- شناسایی ابعاد کیفیت زندگی در سطح کلان؛
- طرح مباحث نظری در ارتباط با کیفیت زندگی شهری؛

- شناخت الگوی موریس و شاخص دالتون در ارتباط با سنجش محرومیت و کیفیت زندگی شهری.

نجف موسوی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد ۱۳۸۲.

- محمد رضا رضوانی در مقاله ای با عنوان سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج در مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای با استفاده از دو روش تاکسونومی و موریس به بررسی سطح توسعه یافتگی روستاهای این شهرستان پرداخته است.

- مسعود تقوایی (۱۳۸۴) بهره گیری از شاخص توسعه انسانی HDI به منظور تعیین محرومیت و طبقه بندی مناطق شهری استانهای کشور

- مسعود تقوایی (۱۳۸۵)، تجسس و طبقه بندی مناطق روستایی استانهای کشور بر اساس شاخص توسعه انسانی.

- کریم حسین زاده دلیر و سعید ملکی (۱۳۸۵) در مقاله ای با عنوان بررسی وضعیت شاخص های توسعه انسانی در استان ایلام به مقایسه و بررسی تطبیقی استانهای کشور با استان ایلام پرداخته اند.

- رحیم بردی آنامراد نژاد (۱۳۸۵) در پژوهشی به بررسی تطبیقی شاخص های توسعه یافتگی در کشورهای اسلامی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که سطح توسعه کشورهای اسلامی در ابعاد مختلف اجتماعی و اقتصادی، ناهمگون و دارای شکاف عمیق است.

۱-۵- فرضیات تحقیق

در راستای بررسی و تحلیل سطوح کیفیت زندگی در نواحی شهری، ایران فرضی بنیادین مدنظر قرار گرفته و در این تحقیق سعی در بررسی و اثبات آن بوده است. فرضیه اصلی این تحقیق عبارت است از:

انواع دیگری از مطالعات اشاره نمود که توسط متخصصان علوم مختلف انجام شده است، اشاره کرد.

سازمان مدیریت کشور و برنامه ریزی کشور در سال ۱۳۷۹، توسعه انسانی را در سطح استانهای کشور در سه شاخص: امید به زندگی، درآمد سرانه و درصد باسوادی، بررسی و اعلام نمود که مهمترین عامل، کاهش نابرابری های نواحی شناخته شده است (سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۰).

حسین آسایش (۱۳۷۱) در مقاله ای با عنوان توسعه انسانی و چشم انداز آن در کشورهای اسلامی به بررسی کشورهای اسلامی از نظر توسعه انسانی پرداخته است؛ همو (۱۳۷۶) در مقاله ای با عنوان جغرافیای فقر به بررسی کشورهای جهان از نظر میزان رنج بشر پرداخته است؛

حمید شایان (۱۳۷۹) در مقاله ای با عنوان مقدمه ای بر توسعه انسانی و عوامل مؤثر بر آن در کشورهای اسلامی به بررسی شاخص های رشد جمعیت، میزان سواد، سرانه تولید ملی، امید به زندگی و ... در کلیه کشورهای اسلامی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که هر چه نسبت جمعیت کشاورز و روستانشینی بالاتر و درصد باسوادی پایین تر باشد، سرانه تولید ملی، امید به زندگی و در نهایت شاخص توسعه انسانی پایین تر است. بنابراین، ضرورت دارد کشورهای اسلامی نسبت به بالا بردن سطح سواد، امید به زندگی و تولید سرانه، به ویژه در بخش روستایی - کشاورزی سرزمین خود راهکارهای مؤثری اتخاذ نمایند.

- سنجش درجه توسعه یافتگی نواحی ایران با استفاده از شاخص های اقتصادی و اجتماعی و...، میر

در نهایت، آخرین مرحله از روش مورد استفاده شامل تفاوت عدد یک به عنوان مبنای ایده‌آل از میانگین محرومیت می‌باشد.

رابطه (۳)

$$(HDI)_j = (1 - I_j)$$

در عین حال، برای تبیین نابرابری موجود در نواحی شهری از ضریب پراکندگی استفاده شده است (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۶۱-۲۶۲).

رابطه (۴)

$$CV = \frac{\sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (x_j - \bar{x})^2}{n}}}{\frac{\sum_{j=1}^n x_j}{n}}$$

همچنین، از شاخص دالتون برای نمایش میزان شکاف توسعه در نواحی مورد مطالعه استفاده شده است (همان، ۱۳۸۵: ۲۶۱-۲۶۲).

رابطه (۵)

$$D = \frac{nw(\bar{X})}{\sum_{j=1}^n w(x_j)}$$

۷-۱- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

- درصد شاغلان بخش صنعت؛ - درصد شاغلان بخش خدمات؛ - ضریب اشتغال؛ - نرخ مشارکت زنان؛ - تعداد کارگاه‌های صنعتی بیش از ۱۰۰-۵۰ کارکن؛ - سرانه مصرف انرژی (مگاوات ساعت)؛ - طول راه‌ها به ازای کیلو متر مربع؛ - امید به زندگی؛ - ضریب شهرنشینی؛ - ضریب باسوادی مردان؛ - ضریب باسوادی زنان؛ - ارزش افزوده تولیدات صنعتی؛ - تعداد فرودگاه به ازای ۱۰۰۰۰۰۰ نفر جمعیت؛ - تعداد دانشگاه به ازای ۱۰۰۰۰۰۰ نفر جمعیت؛ - تعداد دانشجو به ازای ۱۰۰۰۰۰۰ نفر

- به نظر می‌رسد نواحی شهری از منظر شاخص‌های مختلف کیفیت زندگی شهری شکاف عمیقی دارند.

۶-۱- مواد و روش

روش این تحقیق از انواع روش‌های توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی است. حجم نمونه مورد مطالعه در این پژوهش شامل ۲۵۳ ناحیه شهری است. برای بررسی و تحلیل ابعاد کیفیت زندگی از آمارها و اطلاعات موجود در مرکز آمار ایران استفاده شده است. فرایند محاسبات در این مقاله بر اساس الگوی مورس است که در ادامه ارائه می‌گردد (زیاری، ۱۳۸۵: ۱۳۲-۱۳۶؛ و حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۵: ۱۵۲-۱۵۵ و آسایش و استعلاجی، ۱۳۸۲: ۱۶۵-۱۶۸).

فرایند این مدل در سه مرحله تنظیم شده است: مرحله اول شامل تعریف اندازه محرومیتی است که هر ناحیه بر مبنای شاخص‌های تعریف شده دارد. دامنه محرومیت به دست آمده بین صفر تا یک در نوسان خواهد بود که در آن صفر حداکثر محرومیت و یک حداقل محرومیت را نشان می‌دهد.

رابطه (۱)

$$I_{ij} = \frac{(x_{ij} - \text{Min}_{j x_{ij}})}{(\text{Max}_{j x_{ij}} - \text{Min}_{j x_{ij}})}$$

در مرحله دوم، میانگین محرومیت در هر ناحیه با توجه به فرمول زیر تعیین می‌شود.

رابطه (۲)

$$I_j = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n I_{ij}$$

امری نسبی است، بلکه هر یک از شهروندان ساکن در یک شهر یا حتی یک محله نیز تعریف متفاوتی از کیفیت زندگی دارند، اما برای ترسیم مفهومی موضوع مورد نظر شاید بتوان گفت کیفیت زندگی مفهومی است که چهار بعد اساسی زندگی انسان یعنی ابعاد اقتصادی، ابعاد زیست محیطی، ابعاد اجتماعی و در نهایت، ابعاد فرهنگی-سیاسی را در بر گرفته و حد استاندارد از انتظارات فرد را تامین کند (فرجی ملایی، ۱۳۸۹ الف). به عبارتی دیگر، کیفیت زندگی مفهومی چند وجهی است که نیاز و آفری به واکاوی انتظارات و ابعاد رضایتمندی شهروندان است (فرجی ملایی، ۱۳۸۹ ب).

۲-۲- دیدگاه‌ها و مبانی نظری

در این مقاله، از رویکرد کلان در سنجش کیفیت زندگی شهری استفاده شده است. در این راستا ابتدا مهمترین مسائل مفهومی و روش شناختی ارائه گردیده است. مهمترین مسائل مفهومی و روش شناسی در کیفیت زندگی عبارتند از:

- انتخاب نوع شاخص‌ها؛
  - ابعاد پنجگانه گروه‌های اجتماعی؛
  - وضوح و دقت شاخص‌ها؛
  - ترکیب کیفیت زندگی؛
  - مقیاس تحلیل؛
  - نحوه اندازه‌گیری؛
  - مدل ساختاری کیفیت زندگی.
- بر اساس شکل شماره ۱ می‌توان دید که مقیاس تحلیل در رابطه با کیفیت زندگی می‌تواند در سطوح مختلف جغرافیایی اعمال گردد. در این مقاله، از مقیاس ملی برای تعیین میزان شکاف در رابطه با

جمعیت؛ - تعداد کتابخانه به ازای هر ده هزار نفر جمعیت؛ - معکوس بار تکفل؛ - تعداد پزشکان به ازای هر ده هزار نفر جمعیت؛ - تعداد پزشکان متخصص به ازای هر ده هزار نفر جمعیت؛ - تعداد تخت بیمارستانی به ازای هر ده هزار نفر جمعیت؛ - تعداد داروخانه به ازای هر ده هزار نفر جمعیت؛ - تعداد دندانپزشکان به ازای هر ده هزار نفر جمعیت؛ - درصد مسکن دارای امکانات بهداشتی؛ - معکوس خانوار به مسکن؛ - درصد مسکن با مصالح مقاوم؛ - ارزش افزوده بخش معدن؛ - ارزش افزوده بخش کشاورزی؛ - تعداد آزمایشگاه به ازای هر ده هزار نفر جمعیت؛ - تعداد کارگاههای صنعتی بیش از ۱۰۰ نفر جمعیت.

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

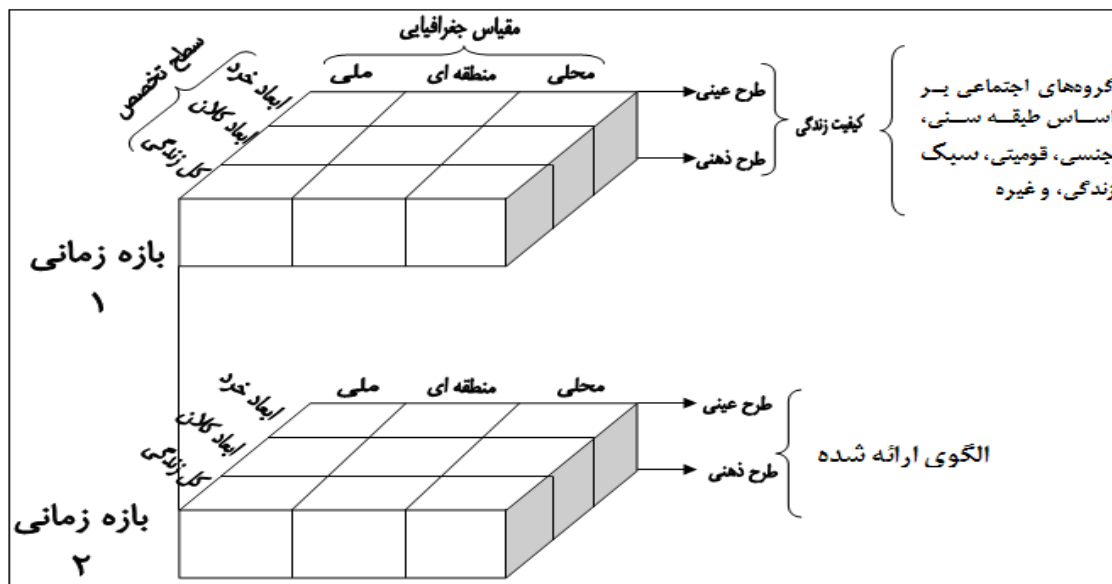
۲-۱- مفاهیم

به طور کلی، چهارچوب کلی و عمومی در رابطه با تعریف کیفیت زندگی و مفاهیم مرتبط ارائه نشده است. محققان مختلف به تناسب تخصص و زمینه کاری خود تعاریف متفاوتی از کیفیت زندگی شهری ارائه داده‌اند. رافائل و همکارانش ((Repheal et al, 1997) کیفیت زندگی را حدی که شخص از امکانات مهم زندگی اش لذت می‌برد، تعریف می‌کنند، در حالی که گروه RIVM مدعی است که کیفیت زندگی عبارت است از مسائل عینی همراه با تجهیزات غیرمادی زندگی که به نحوی مطابق با ادراکات شخص در مورد سلامت، محیط زندگی، کار، خانواده و... تعیین شده است (RIVM, 2000).

با توجه به تعاریف ارائه شده، می‌توان گفت مفهوم کیفیت زندگی، نه تنها در نزد محققان و صاحب‌نظران

مبنا قرار گرفته است.

کیفیت زندگی از منظر شاخص‌های توسعه انسانی استفاده شده و رویکرد مبتنی بر نظریه کیفیت زندگی

شکل شماره ۱-مدل ساختار پنج بعدی برای تحقیق کیفیت زندگی (Pacione, 2003ab)

میان شهرهای کشور از دید شاخص‌های کیفیت زندگی شهری وجود دارد. شهر تهران به عنوان یک منطقه استثنایی در کشور خود را از سایر شهرهای کشور جدا نموده است. در عین حال، شهرهایی چون مشهد، اصفهان، تبریز، شیراز، کرج ... و شمیرانات در رتبه‌های بعدی به عنوان نواحی برخوردار به حساب می‌آیند. در مجموع، بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، ۲۴ ناحیه شهری کشور برخوردار، ۱۱۶ ناحیه شهری نیمه برخوردار و ۱۱۳ ناحیه شهری محروم هستند.

میزان بالای شاخص دالتون (بیش از ۱) نشان دهنده شکاف بالای توسعه در نواحی شهری کشور است. همین طور، ضریب پراکندگی نیز با میزان ۰.۶۳ ناموزونی در ابعاد کیفیت زندگی را نشان می‌دهد.

۳- یافته‌های پژوهش (بحث و بررسی بر مبنای شیوه تحقیق)

برای دستیابی به قضاوت صحیح در رابطه با سطح کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران مجموعه شاخص‌هایی استفاده شدند که بتوانند زمینه صحیح قضاوت را فراهم آورند. مجموعه شاخص‌های مورد بررسی از معیارهای زیر استخراج گردیده‌اند که عبارتند از: - عامل اقتصادی - اجتماعی؛ - عامل جمعیتی - آموزشی؛ - عامل اشتغال؛ - عامل تسهیلات مسکن؛ - عامل تسهیلات بهداشتی - درمانی؛ - عامل زیر ساخت‌های طبیعی - اقتصادی.

از مجموعه شش عامل مذکور بالغ بر ۲۹ شاخص استخراج و تحلیل شده است. که با توجه به جدول شماره ۱ می‌توان به راحتی دریافت که نوعی گسست

جدول شماره ۱- رتبه بندی نواحی شهری ایران به لحاظ برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی

رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری ۰/۸-۱	رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری ۰/۵ - /۸
۱	تهران	۰/۹۴	۲۵	۲۵	گرگان	۰/۷۴۱	نیمه برخوردار
۲	مشهد	۰/۹۴	۲۶	۲۶	بوشهر	۰/۷۳۷	
۳	اصفهان	۰/۹۳۴	۲۷	۲۷	خرم آباد	۰/۷۳۵	
۴	تبریز	۰/۹۲۳	۲۸	۲۸	قائم شهر	۰/۷۳۳	
۵	شیراز	۰/۹۱۱	۲۹	۲۹	سمنان	۰/۷۲۲	
۶	کرج	۰/۸۷	۳۰	۳۰	اردبیل	۰/۷۱۷	
۷	اهواز	۰/۸۵۳	۳۱	۳۱	ورامین	۰/۷۱۱	
۸	کرمان	۰/۸۵۱	۳۲	۳۲	سنندج	۰/۷۱۰	
۹	رشت	۰/۸۴۹	۳۳	۳۳	نجف آباد	۰/۷۰۸	
۱۰	کرمانشاه	۰/۸۴۴	۳۴	۳۴	سبزوار	۰/۷۰۶	
۱۱	قزوین	۰/۸۳۷	۳۵	۳۵	شاهرود	۰/۷۰۲	
۱۲	یزد	۰/۸۳۳	۳۶	۳۶	بیرجند	۰/۶۹۹	
۱۳	قم	۰/۸۳۰	۳۷	۳۷	آمل	۰/۶۹۸	
۱۴	ارومیه	۰/۸۲۷	۳۸	۳۸	تفت	۰/۶۹۷۳	
۱۵	بابل	۰/۸۲۵	۳۹	۳۹	رفسنجان	۰/۶۹۷	
۱۶	ساری	۰/۸۲۱	۴۰	۴۰	دماوند	۰/۶۹۶	
۱۷	همدان	۰/۸۱۹	۴۱	۴۱	اسلامشهر	۰/۶۹۵۸	
۱۸	اراک	۰/۸۱۶	۴۲	۴۲	نیشابور	۰/۶۹۵	
۱۹	شهریار	۰/۸۱۱	۴۳	۴۳	بروجرد	۰/۶۹۴	
۲۰	بندرعباس	۰/۸۰۸	۴۴	۴۴	لنجان	۰/۶۹۳	
۲۱	شهرکرد	۰/۸۰۳	۴۵	۴۵	ری	۰/۶۹۲	
۲۲	زنجان	۰/۸۰۲۹	۴۶	۴۶	خمینی شهر	۰/۶۷۱	
۲۳	کاشان	۰/۸۰۲	۴۷	۴۷	زاهدان	۰/۶۶۵	
۲۴	شمیرانات	۰/۸۰۱	۴۸	۴۸	نوشهر	۰/۶۴۷	

ادامه جدول شماره ۱- رتبه بندی نواحی شهری ایران به لحاظ برخورداری از شاخص های کیفیت زندگی

رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری	رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری
۴۹	ورامین	۰/۶۴۳	نیمه برخوردار	۷۵	تربت حیدریه	۰/۶۰۲	
۵۰	لار	۰/۶۴۰		۷۶	ساوه	۰/۵۹۹	
۵۱	بجنورد	۰/۶۳۷		۷۷	ساوجبلاغ	۰/۵۹۸۷	
۵۲	بابلسر	۰/۶۳۶		۷۸	فلاورجان	۰/۵۹۸	
۵۳	برخورومیمه	۰/۶۳۳		۷۹	گرمسار	۰/۵۹۴	
۵۴	ایلام	۰/۶۲۹		۸۰	بویراحمد	۰/۵۹۳	
۵۵	گنبد کاووس	۰/۶۲۷		۸۱	مرند	۰/۵۸۸	
۵۶	شهرضا	۰/۶۲۵		۸۲	فسا	۰/۵۸۷	
۵۷	بندرانزلی	۰/۶۲۴		۸۳	بهشهر	۰/۵۸۶	
۵۸	جهرم	۰/۶۲۱		۸۴	میبد	۰/۵۸۵	
۵۹	اردکان	۰/۶۱۹		۸۵	طبس	۰/۵۸۳	
۶۰	لاهیجان	۰/۶۱۸۷		۸۶	شبستر	۰/۵۸۲	
۶۱	مرودشت	۰/۶۱۸۲		۸۷	نور	۰/۵۸۱	
۶۲	دزفول	۰/۶۱۷		۸۸	گچساران	۰/۵۷۸	
۶۳	بندرماهشهر	۰/۶۱۶۷		۸۹	رامسر	۰/۵۷۶	
۶۴	مراغه	۰/۶۱۶۱		۹۰	کازرون	۰/۵۷۲	
۶۵	ملایر	۰/۶۱۶		۹۱	دشتستان	۰/۵۷۱۸	
۶۶	تنکابن	۰/۶۱۵		۹۲	گناباد	۰/۵۷۱۲	
۶۷	باقق	۰/۶۱۴		۹۳	رودسر	۰/۵۷۱۱	
۶۸	آبادان	۰/۶۱۲		۹۴	بروجن	۰/۵۶۹	
۶۹	خوی	۰/۶۱۰	۹۵	ابهر	۰/۵۶۵		
۷۰	مبارکه	۰/۶۰۹۶	۹۶	نائین	۰/۵۶۱		
۷۱	سیرجان	۰/۶۰۹	۹۷	تالش	۰/۵۵۹		
۷۲	مهریز	۰/۶۰۸	۹۸	رودبار	۰/۵۵۸		
۷۳	آباده	۰/۶۰۷	۹۹	بهبهان	۰/۵۵۷		
۷۴	دامغان	۰/۶۰۵	۱۰۰	لنگرود	۰/۵۵۲		

ادامه جدول شماره ۱- رتبه بندی نواحی شهری ایران به لحاظ برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی

رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری	رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری
رتبه برخورداری	۱۰۱	گلپایگان	۰/۵۵۱	رتبه برخورداری	۱۳۰	محلات	۰/۵۱۲
	۱۰۲	میانه	۰/۵۴۸۷		۱۳۱	خمین	۰/۵۱۱۷
	۱۰۳	فیروزآباد	۰/۵۴۸۵		۱۳۲	کردکوی	۰/۵۱۱۱
	۱۰۴	ابركوه	۰/۵۴۷		۱۳۳	جیرفت	۰/۵۱۰
	۱۰۵	قوچان	۰/۵۴۳		۱۳۴	تفرش	۰/۵۰۹
	۱۰۶	کاشمر	۰/۵۴۲		۱۳۵	بناب	۰/۵۰۸
	۱۰۷	زرنند	۰/۵۴۱		۱۳۶	فریدن	۰/۵۰۷
	۱۰۸	صومعه سرا	۰/۵۴۰		۱۳۷	گناوه	۰/۵۰۶۷
	۱۰۹	دلیجان	۰/۵۳۹		۱۳۸	خوانسار	۰/۵۰۴
	۱۱۰	آستارا	۰/۵۳۷		۱۳۹	میان‌دوآب	۰/۵۰۱
	۱۱۱	اهر	۰/۵۳۶		۱۴۰	اسلام آباد	۰/۵۰۰۸
رتبه برخورداری	۱۱۲	فردوس	۰/۵۳۵	رتبه برخورداری	۴۱	درود	۰/۵۰۰۳
	۱۱۳	بیجار	۰/۵۳۳		۱۴۲	سقز	۰/۴۹۸۷
	۱۱۴	شوشتر	۰/۵۳۰		۱۴۳	رامهرمز	۰/۴۹۸۱
	۱۱۵	داراب	۰/۵۲۸		۱۴۴	مینودشت	۰/۴۹۸
	۱۱۶	نطنز	۰/۵۲۶		۱۴۵	تویسرکان	۰/۴۹۷۹
	۱۱۷	تاکستان	۰/۵۲۵		۱۴۶	استهبان	۰/۴۹۷۷
	۱۱۸	سراب	۰/۵۲۴		۱۴۷	جلفا	۰/۴۹۷۶
	۱۱۹	قاینات	۰/۵۲۳		۱۴۸	شهربابک	۰/۴۹۲
	۱۲۰	ممسنی	۰/۵۲۱		۱۴۹	ترکمن	۰/۴۹۱
	۱۲۱	نی ریز	۰/۵۲۰		۱۵۰	سریند	۰/۴۹۰
	۱۲۲	بم	۰/۵۱۹۸		۱۵۱	هریس	۰/۴۸۸
	۱۲۳	نهادند	۰/۵۱۹۵		۱۵۲	زابل	۰/۴۸۶
	۱۲۴	محمودآباد	۰/۵۱۹۱		۱۵۳	شاهین دژ	۰/۴۸۱
	۱۲۵	اردستان	۰/۵۱۹		۱۵۴	بستان آباد	۰/۴۷۶
	۱۲۶	تربت جام	۰/۵۱۷		۱۵۵	شیروان	۰/۴۷۰
	۱۲۷	اقلید	۰/۵۱۶		۱۵۶	فریمان	۰/۴۶۵
	۱۲۸	سوادکوه	۰/۵۱۵		۱۵۷	آستان اشرفیه	۰/۴۶۱
	۱۲۹	علی آباد	۰/۵۱۳		۱۵۸	بندرلنگه	۰/۴۵۸

ادامه جدول شماره ۱- رتبه بندی نواحی شهری ایران به لحاظ برخورداری از شاخص های کیفیت زندگی

رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری	رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری
۱۵۹	بوئین زهرا	۰/۴۴۴	۱۸۹	۱۸۹	قشم	۰/۳۷۳	
۱۶۰	اسفراین	۰/۴۴۳	۱۹۰	۱۹۰	قروه	۰/۳۷۲	
۱۶۱	خرمشهر	۰/۴۳۸	۱۹۱	۱۹۱	بوانات	۰/۳۷۰	
۱۶۲	دره شهر	۰/۴۳۷	۱۹۲	۱۹۲	دیلم	۰/۳۶۱	
۱۶۳	کنگان	۰/۴۳۵	۱۹۳	۱۹۳	تنگستان	۰/۳۶۰	
۱۶۴	دیر	۰/۴۳۱	۱۹۴	۱۹۴	شوش	۰/۳۵۷	
۱۶۵	فارسان	۰/۴۳۰	۱۹۵	۱۹۵	فومن	۰/۳۴۱	
۱۶۶	اندیمشک	۰/۴۲۹	۱۹۶	۱۹۶	دشتی	۰/۳۴۰	
۱۶۷	ماکو	۰/۴۲۶	۱۹۷	۱۹۷	ایوان	۰/۳۳۹	
۱۶۸	بافت	۰/۴۲۵	۱۹۸	۱۹۸	فریدون شهر	۰/۳۳۷	
۱۶۹	نکاء	۰/۴۲۱	۱۹۹	۱۹۹	بهار	۰/۳۳۴	
۱۷۰	کیودرآهنگ	۰/۴۱۹	۲۰۰	۲۰۰	رزن	۰/۳۳۱	
۱۷۱	مسجد سلیمان	۰/۴۱۸	۲۰۱	۲۰۱	مریوان	۰/۳۲۷	
۱۷۲	کنگاور	۰/۴۱۷	۲۰۲	۲۰۲	پاوه	۰/۳۲۱	
۱۷۳	هشترود	۰/۴۱۵	۲۰۳	۲۰۳	خراف	۰/۳۲۰	
۱۷۴	لامرد	۰/۴۱۴	۲۰۴	۲۰۴	ازنا	۰/۳۱۹	
۱۷۵	نقده	۰/۴۱۱	۲۰۵	۲۰۵	تایباد	۰/۳۱۷	
۱۷۶	چناران	۰/۴۰۹	۲۰۶	۲۰۶	الیگودرز	۰/۳۱۶	
۱۷۷	سلماس	۰/۴۰۷	۲۰۷	۲۰۷	هرسین	۰/۳۱۵	
۱۷۸	آشتیان	۰/۴۰۶	۲۰۸	۲۰۸	خدابنده	۰/۳۱۳	
۱۷۹	سرخس	۰/۴۰۴	۲۰۹	۲۰۹	پلدختر	۰/۳۱۱	
۱۸۰	برداسکن	۰/۴۰۱	۲۱۰	۲۱۰	کامیاران	۰/۳۰۸	
۱۸۱	پارس آباد	۰/۴۰۰۹	۲۱۱	۲۱۱	گیلان غرب	۰/۳۰۵	
۱۸۲	اسدآباد	۰/۴۰۰۳	۲۱۲	۲۱۲	سمیرم	۰/۳۰۳	
۱۸۳	کهنکلیویه	۰/۳۹۹	۲۱۳	۲۱۳	سپیدان	۰/۳۰۲	
۱۸۴	خلخال	۰/۳۹۱	۲۱۴	۲۱۴	مغان	۰/۳۰۰۸	
۱۸۵	بردسیر	۰/۳۹۰	۲۱۵	۲۱۵	سلسله	۰/۳۰۰۳	
۱۸۶	درگز	۰/۳۸۸	۲۱۶	۲۱۶	سردشت	۰/۳۰۰۱	
۱۸۷	ملکان	۰/۳۸۲	۲۱۷	۲۱۷	میناب	۰/۲۹۸	
۱۸۸	مشکین شهر	۰/۳۷۵	۲۱۸	۲۱۸	رودان	۰/۲۹۷	

ادامه جدول شماره ۱- رتبه بندی نواحی شهری ایران به لحاظ برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی

رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری	رتبه	نام نواحی	موریس	میزان برخورداری
۲۱۹	بانه	۰/۲۹۳	۳	۲۳۷	نهبندان	۰/۲۷۱	۳
۲۲۰	بوکان	۰/۲۹۲		۲۳۸	مهران	۰/۲۶۸	
۲۲۱	قصر شیرین	۰/۲۹۱۸		۲۳۹	شیروان و چرداول	۰/۲۶۷	
۲۲۲	صحنه	۰/۲۹۱۳		۲۴۰	ایران شهر	۰/۲۶۶	
۲۲۳	آبدانان	۰/۲۹۱		۲۴۱	کهنوج	۰/۲۶۳	
۲۲۴	لردگان	۰/۲۸۹		۲۴۲	پیرانشهر	۰/۲۶۲	
۲۲۵	جوانرود	۰/۲۸۸		۲۴۳	بيله سوار	۰/۲۵۷	
۲۲۶	سرپل ذهاب	۰/۲۸۷		۲۴۴	مهاباد	۰/۲۵۵	
۲۲۷	حاجی آباد	۰/۲۸۶		۲۴۵	دیواندره	۰/۲۵۲	
۲۲۸	تکاب	۰/۲۸۴		۲۴۶	شفت	۰/۲۴۸	
۲۲۹	دهلران	۰/۲۸۱		۲۴۷	باغ ملک	۰/۲۴۷۹	
۲۳۰	سراوان	۰/۲۸۰		۲۴۸	شادگان	۰/۲۴۷۱	
۲۳۱	کلیبر	۰/۲۷۹		۲۴۹	چابهار	۰/۲۴۷۱	
۲۳۲	اردل	۰/۲۷۷		۲۵۰	خاش	۰/۲۴۶	
۲۳۳	کوه‌دشت	۰/۲۷۶		۲۵۱	جاسک	۰/۲۴۵	
۲۳۴	دشت آزادگان	۰/۲۷۴		۲۵۲	دلفان	۰/۲۴۴	
۲۳۵	ایذه	۰/۲۷۳		۲۵۳	نیک شهر	۰/۲۴۳	
۲۳۶	ابوموسی	۰/۲۷۲		-	-	-	
برخوردار		نیمه برخوردار		محروم			
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۲۴	۹/۵	۱۱۶	۴۵/۸	۱۱۳	۴۴/۷		
شکاف توسعه		۳/۹					
ضریب پراکنندگی		۰/۶۳					

منبع: نگارندگان

۴- جمع بندی و نتیجه گیری

امروزه کیفیت زندگی شهری به عنوان کلیدی ترین مفهوم در برنامه ریزی شهری است. بر این اساس در بسیاری از کشورهای توسعه یافته برنامه ریزان در تلاش برای نمایش سطوح کیفیت زندگی در سطوح مختلف جغرافیایی هستند تا از این طریق بتوان راهکارهای بهینه ای را برای بهبود کیفیت زندگی نواحی عقب مانده از منظر شاخص های مورد بررسی بیابند. مقیاس مورد بررسی، روش های به کار رفته و در عین حال، نوع شاخص های مورد استفاده در نواحی مختلف متفاوت است. یکی از روش های رایج در بررسی کیفیت زندگی شهری در سطح کلان منطقه ای روش موریس است.

با توجه به بررسی های صورت گرفته در این مقاله، می توان دریافت که نواحی مختلف شهری ایران دارای شکاف بارزی از منظر شاخص های کیفیت زندگی شهری دارد. از ۲۵۳ شهر مورد بررسی، تنها ۲۴ شهر؛ یعنی ۹.۵ درصد در سطح برخوردار قرار دارند. نزدیک به ۵۰ درصد از نواحی شهری مورد مطالعه به عنوان نواحی محروم هستند. تهران به عنوان یک ناحیه شهری ناهمگن، خود را از سایر نواحی شهری مجزا ساخته است. توزیع ناموزون سرمایه گذاری کشوری در بخش های مختلف منجر به شکاف توسعه تا میزان ۳.۹ گردیده است. بالا بودن شاخص مورد نظر از مقدار ۱ نشان دهنده شدت گسست توسعه است.

شهرهایی چون نیک شهر، دلفان، جاسک و ... در پایین ترین سطح کیفیت زندگی شهری قرار دارند.

میزان ضریب پراکنندگی در نواحی شهری مورد مطالعه برابر ۰.۶۳ است. از بعد فضایی تا حد بسیار زیادی نواحی محروم از نظر کیفیت زندگی در بخش های مرزی کشور قرار دارند. بنابراین گسست نواحی شهری از منظر شاخص های کیفیت زندگی شهری به نوعی از منظر فضایی یا به عبارتی دیگر از منظر جغرافیایی پیروی می کند.

منابع

- ۱- آسایش، حسین و استعلاجی، علیرضا، (۱۳۸۲)، اصول و روش های برنامه ریزی ناحیه ای (مدلها، روشها و فنون)، تهران، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری.
- ۲- جباری، حبیب، (۱۳۸۱)، توسعه اجتماعی و اقتصادی دو روی یک سکه، فصلنامه رفاه اجتماعی، ویژه سیاست اجتماعی.
- ۳- حسین زاده دلیر، کریم، (۱۳۸۵)، برنامه ریزی ناحیه ای، تهران، انتشارات سمت، چاپ پنجم.
- ۴- حکمت نیا، حسن و موسوی، میرنجف، (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه ای، انتشارات علم نوین، چاپ اول.
- ۵- خوارزمی، شهیندخت (۱۳۸۷)، کیفیت زندگی و الزامات عصر دیجیتال در ایران، پایگاه اطلاع رسانی علوم ارتباطات در ایران.
- ۶- زیاری، کرامت اله، (۱۳۸۵)، اصول و روش های برنامه ریزی منطقه ای، انتشارات دانشگاه یزد.

15- E.M. de Hollander, A., A.M. Staatsen, B., (2003), Health, environment and quality of life: an epidemiological perspective on urban development, *Landscape and Urban Planning* 65 (2003) 53–62, 0169-2046/02/\$20.00 © 2002 Elsevier Science B.V. All rights reserved.

16- Godefroid, s., (2001), Temporal analysis of the Brussels -ora as indicator for changing environmental quality, *Landscape and Urban Planning* 52, (2001), 203±224, 0169-2046/01/\$20.00 # 2001 Elsevier Science B.V. All rights reserved.

17- Habib, R.R., Mahfoud, Z., Fawaz, M., Basma, S.H., Yeretziyan, J.S., (2009), Housing quality and ill health in a disadvantaged urban community, *Public Health* 123, (2009), 174–181, 0033-3506/\$ – see front matter _ 2008 The Royal Society for Public Health. Published by Elsevier Ltd. All rights reserved.

18- Henderson, H., Lickerman, J., Flynn, P. (Eds.), (2000), *Calvert– Henderson Quality of Life Indicators*. Calvert Group, Bethesda, 391 pp.

19- J. Mason, M., W. Valente, T., Coatsworth, J.D., Mennis, J., Lawrence, F., Zelenak, P., (2010), Place based social network quality and correlates of substance use among urban adolescents, *Journal of Adolescence* 33 (2010) 419–427, 0140-1971/\$ – see front matter _ 2009 The Association for Professionals in Services for Adolescents. Published by Elsevier Ltd. All rights reserved.

20- J. ROGERSON, R., (1995), ENVIRONMENTAL AND HEALTH-RELATED QUALITY OF LIFE: CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL SIMILARITIES, *Soc. Sci. Med.* Vol. 41, No. 10, pp. 1373–1382, 1995 Copyright © 1995 Elsevier Science Ltd Printed in Great Britain. All rights reserved.

21- Moser, G., (2009), *Quality of life and sustainability: Toward person–environment*

۷- فرجی ملائی، امین، (۱۳۸۹)، تحلیل شاخص‌های کیفیت زندگی شهری و برنامه‌ریزی برای بهبود آن مورد شهر بابلسر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: دکتر محمدتقی رهنمایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

۸- فرجی ملائی، امین، (۱۳۸۹)، تحلیلی بر مفهوم کیفیت زندگی شهری، دومین همایش علمی سراسری دانشجویی جغرافیا، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

۹- مرصوصی، نفیسه، (۱۳۸۳)، توسعه یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۱۴.

۱۰- مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵)، نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن.

۱۱- معمارزاده، قدرت‌الله، (۱۳۷۴)، گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۴، سازمان برنامه و بودجه، تهران.

۱۲- مهدیزاده، جواد و دیگران، (۱۳۸۵)، برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران)، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران، چاپ دوم (پاییز)

13- Davidson-Arad, B., Kaznelson, H., (2010), Comparison of parents' and social workers' assessments of the quality of life of children at risk, *Children and Youth Services Review* 32, (2010), 711–719, 0190-7409/\$ – see front matter © 2010 Elsevier Ltd. All rights reserved.

14- Ekins, P., Max-Neef, M., (1992), *Real-life Economics: Understanding Wealth Creation*. Routledge, London, 460 pp.

Siberian Branch of RAS. Published by Elsevier B.V. All rights reserved.

29- S. Westaway, M., (2006), A longitudinal investigation of satisfaction with personal and environmental quality of life in an informal South African housing settlement, Doornkop, Soweto, *Habitat International* 30, (2006), 175–189, 0197-3975/\$ - see front matter r 2004 Elsevier Ltd. All rights reserved.

30- S. Williams, A., C. Jobes, P., (1990), Economic and Quality-of-Life Considerations in Urban-Rural Migration, *Journal of Rural Studies*, Vol. 6, No. 2, pp. 187-194. 1990 Printed in Great Britain, 0743-0167/DO \$3.00 + 0.00 Pergamon Press plc

31- van Kamp I, Leidelmeijer K, Marsmana G, de Hollander AEM, (2003), Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and Urban Planning*;65(2003):5–18.

32- Preuss, I., W. Vemuri., A. (2004), “Smart growth” and dynamic modeling: implications for quality of life in Montgomery County, Maryland, *Ecological Modelling* 171, (2004) 415–432.

33- Wang, B., Li, X., Stanton, B., Fang, X., (2010), The influence of social stigma and discriminatory experience on psychological distress and quality of life among rural-to-urban migrants in China, *Social Science & Medicine* xxx, (2010) 1-9, 0277-9536/\$ e see front matter Published by Elsevier Ltd., this article in press.

34- Whitehead, T., Simmonds, D., Preston, J., (2006), The effect of urban quality improvements on economic activity, *Journal of Environmental Management* 80, (2006), 1–12, 0301-4797/\$ - see front matter q 2005 Elsevier Ltd. All rights reserved.

35- Wish NB, (1986), Are we really measuring the quality of life? Well-being has subjective dimensions, as well as objective

congruity, *Journal of Environmental Psychology* 29, (2009), 351–357, 0272-4944/\$ - see front matter _ 2009 Elsevier Ltd. All rights reserved.

22- Lercher, p, (2003), Which health outcomes should be measured in health related environmental quality of life studies?, *Landscape and Urban Planning* 65, (2003), 63–72, 0169-2046/02/\$20.00 © 2002 Elsevier Science B.V. All rights reserved.

23- M.J. Geelen, L., A.J. Huijbregts, M., den Hollander, H., M.J. Ragas, A., van Jaarsveld, H.A., de Zwart, D., (2009), Confronting environmental pressure, environmental quality and human health impact indicators of priority air emissions, *Atmospheric Environment* 43, (2009), 1613–1621, 1352-2310/\$ – see front matter _ 2008 Elsevier Ltd. All rights reserved.

24- Pacione, M., (2003a), Introduction on urban environmental quality and human wellbeing, *Landscape and Urban Planning* 65, (2003), 1–3, 0169-2046/02/\$20.00 © 2002 Elsevier Science B.V. All rights reserved.

25- Pacione, M., (2003b), Urban environmental quality and human wellbeing—a social geographical perspective, *Landscape and Urban Planning* 65, (2003), 19–30, 0169-2046/03/\$20.00 © 2003 Elsevier Science B.V. All rights reserved.

26- Raphael, D., Renwick, R., Brown, I., Rootman, I., (1996), Quality of life indicators and health: current status and emerging conceptions. *Soc. Indicators Res.* 39 (1), 65–88.

27- RIVM, (2000), De Hollander A.E.M., et al. 5e Nationale Milieu Verkenningen. RIVM, 2000. National Outlook, Summary in English, ISBN: Check

28- Ryashchenko, S. V., Gukalova, I.V., (2010), Public health in the system of regional indicators of the quality of life in Russia and Ukraine, *Geography and Natural Resources* 31 (2010) 11–17, Copyright © 2010 IG SB,

ones. American Journal of Economics and Sociology;45(1):93-9.

36- Wong, C.,(2001), The Relationship Between Quality of Life and Local Economic Development: An Empirical Study of Local Authority Areas in England, Cities, Vol. 18, No. 1, pp. 25-32, 2001, Ó 2001 Elsevier Science Ltd. All rights reserved Printed in Great Britain 0264-2751/01 \$ - see front matter.